

El paisatge de la Selva en l'obra de Josep Pla: una impressió primerenca

NARCÍS FIGUERAS CAPDEVILA

AQUESTA nota té un objectiu senzill: resseguir la relació de Pla amb el paisatge de la Selva, més concretament amb un determinat paisatge de la nostra comarca. Perquè, de fet, Pla situa sempre la Selva en dues àrees concretes: d'una banda, el territori que enllaça amb el seu Empordanet per la Vall d'Aro (que fa, és clar, selvatana), és a dir; la zona surera que abasta Cassà i Llagostera i arriba fins a Vidreres i el pla de la Selva (Sils, Riudarenes, Santa Coloma i Guillerics); i d'altra banda, un segon espai que, seguint la línia ferroviària, avança des de Girona cap a Barcelona i travessa la zona d'arbredes de la conca de la Tordera i de l'antic estany de Sils. No tinc cap més propòsit que el de posar a l'abast d'un públic lector més ampli aquests textos i les circumstàncies que els envolten, servint-me dels darrers estudis sobre l'obra de Pla.¹ No és sobrer de fer-ho, em sembla, ara que commemorem el centenari del naixement de l'escriptor.²

El segon espai territorial que dèiem causà en el jove Pla una de les impressions primerenques que, en iniciar les seves provatures literàries, plasmà en la seva obra i que anà refent i reaprofitant al llarg del temps. Pla es desplaçava a Barcelona per anar a la universitat i fer els seus estudis superiors, episodi que ha deixat escampat en la seva obra i molt especialment en el dietari del *Quadern gris* (Obra Completa 1) –un viatge

1. Agraeixo al meu amic Romà Dalmau la possibilitat que m'ha donat sempre d'accedir a la seva ben nodrida biblioteca, en la qual Pla té un espai remarcable, i completar les llacunes de la meua pel que fa a l'Obra Completa de Josep Pla i als volums de l'Editorial Selecta.

2. Ingènuament potser, crec que

aquests elements podrien configurar alguna realització pública de memòria i estímulo a la lectura de l'obra de Josep Pla, feta des de la Selva: el tradicional llibre, la no menys tradicional ruta (en tren aquest cop), una lectura pública, etc. Un hom sempre està disposat a creure que hi ha un interès per aquestes coses entre el públic i les institucions.

que, d'altra banda, han fet i fan milers de persones de les nostres comarques alguna hora o altra a la seva vida.

La persona observadora i captivada pel paisatge que era Josep Pla —aspecte vital del qual tragué un rendiment extraordinari per a la seva obra i que, de fet, va orientar-la i modular-la definitivament— va sentir-se atret per un escenari natural d'una gran bellesa que ens interessa de posar de relleu. Es tracta d'un tros de territori que tenim davant cada dia i que no valorem prou: les formes geomètriques i els reflexos lluminosos de les arbredes. L'empordanès el copsà i, a més, donà sempre un parer magnífic sobre el paisatge selvatà en general i aquest en particular, un paisatge que costa tant de mantenir mínimament lliure d'agressions.³

El viatge en tren

En les primeres narracions que Pla escriví el 1917-19 ja apareix el viatge amb tren i els arbres reflectits en les zones humides. Em refereixo als textos publicats per Pla en revistes de l'època sota diversos títols. El viatge en tren apareix en les seves narracions *L'home de la cama de fusta apel·lat Joan Pins*, publicat a *Baix Empordà* el setembre de 1918, i *Història de la indiscreta bondat*, que aparegué a *La Revista* el març de 1919.

M. Gustà ha establert amb claredat que les imatges produïdes per la visió del paisatge al capaltard des del ferrocarril reapareixen a la narració *Un viatge ple de notícies*, que avui es pot trobar al volum 43 (*Caps-i-puntes*) de l'OC, pàgines 11-21 (cosa que contribueix a datar més tardanament que no es creia aquest text, enllà de 1919, com a mínim).⁴ Es tracta d'un primer testimoni de reaprofitament de materials que ateny els textos més primerencs de Pla, com diem, i que es basen en un paisatge selvatà peculiar. «El viatge en tren, la visió del reflex de la lluna en l'aigua els camps inundats, el rodar de les pollancredes, els llums del pobles, es repetien de nou com si aquestes imatges representessin alguna cosa més que fragments de prosa ben trobats», en diu Cristina Badosa.⁵

3. No desconec pas el caràcter factici i artificial de les arbredes i la substitució que signifiquen sobre un paisatge tradicional, especialment en la zona humida de l'estany de Sils. Ara, però, no es el moment d'entrar en aquesta qüestió tristament d'actualitat per les restriccions o

la visió estreta a l'hora de protegir l'entorn natural des de les administracions.

4. M. GUSTÀ, *Els orígens ideològics i literaris de Josep Pla*, Barcelona, Curial, 1995, p. 98.

5. Cristina BADOSA, *Josep Pla. Biografia del solitari*, Barcelona, Ed. 62, 1996, p. 27.

No té dubte que la impressió que el jove Pla rebé d'aquestes escenes va tenir un efecte intens, així doncs.

Com he dit abans, la imatge es troba fàcilment en la narració *Un viatge ple de notícies*. El personatge de Pla (la màscara amb què Pla disfressa experiències seves) viatja de Barcelona a Girona. Vegem-ho:

«Corríem per aquest diantre de plana del Vallès. (...) Hi havia un crepuscle de blaus innocents, esmaragda i taronja. Les muntanyes, entre un vapor violaci i regalims morats. Tot suauíssim, ple de dolçor i puerilitat, com un fons d'anunciació d'un primitiu. Que en són de ben fetes les muntanyes! [Aquí hi ha el diàleg entre ell i l'enginyer suec sobre el crepuscle i l'emba-daliment] (...). Feia negra nit, ja. Tot passant, es veien camps inundats i els tirabuixons de la lluna a l'aigua. Vagament crismats, els arbres blancs de les obagues, al sotragueig del vagó ballaven quelcom ingenu i fantàstic... Aquelles pollancredes tan simètriques, ratllades per recs que s'entrecreuen que, en passar a velocitat, semblen rodar a l'entorn d'elles mateixes. De vegades, ratllaven la finestreta guspies de la màquina, com una processó. Com febles puntes de caliu, les llumetes dels pobles, en els seus salts i passeres sobtades, semblava que venien junyides per fils invisibles al tren i que les arrossegàvem per margenades, recs i turons.»

Vet ací el paisatge que es pot encara copsar un vespre des del tren entre Sant Celoni i Sils, per exemple. L'estudiant Josep Pla el veié per primer cop de ben jove i la seva retina no l'abandonà mai, sense excloure que altres lectures l'hi recordessin.⁶

Les pollancredes

Aquest motiu narratiu es repeteix en múltiples ocasions en l'obra del palafrugellenc, sempre que cal parlar o bé de la Selva (guies i textos de descripció paisatgística) o bé sempre que evoca els seus temps d'estudiant i els seus viatges. Si tornem al *Quadern gris* (refet els anys seixanta sobre la base de dietaris de 1918-19, com és sabut), trobem novament les arbredes i tota la teoria de Pla sobre aquestes masses vegetals factícies (si són un bosc o un jardí, l'elegància, el rendiment). Primer, tot passejant pels volts de Palafrugell amb Joan B. Coromina s'escau que Pla

6. Em refereixo als textos d'alguns itineraris del segle XIX, que Pla volia certament imitar i continuar: els de Pau Piferrer i de Pi i Margall (1842, 1884). De

fet, aquest text és complementari del que he escrit fa poc per a la *Revista de Girona* (núm. 180, p. 76-80); és allà que remeto.

reflexiona sobre les pinedes i les pollancredes i les impressions musicals que li produeixen.

«Les pinedes fan que aquest paisatge no es pugui confondre amb cap més. L'estructura bàsica d'aquestes pinedes és gairebé sempre una figura geomètrica regular:... Les rengleres de pins, tirades a cordill... Amb una mica de vent, els pins es tornen musicals –com els pollancre, com els carolins–, però la música que fan és molt diferent. Del poeta mallorquí Miquel Ferrà vaig llegir no fa gaire una poesia en la qual es parlava de «l'alta remor dels pins». El *repiqueteig* del pollancre és juganer i gràcil i fa pensar en la música de Mozart, tan lliure i líquida. Els pins fan una música d'orgue, de rèquiem.»⁷

Més endavant en el mateix *Quadern gris* un extens fragment evoca l'espai entre Sant Celoni i Riudellots de la Selva. Hi reprèn imatges que ja coneixem.

«A l'hivern, la tarda començava d'obscurir-se. Quan l'arbreda era al costat de la via i el tren la vorejava ràpid, fent un soroll de cataclisme, fent el saltet habitual entre rail i rail, les perspectives d'arbres giraven sobre elles mateixes, com si es tractés d'uns cavallets. Semblava que el tren s'aturava i els arbres es posaven a rodar sobre un eix invisible, i aquest moviment funcionava tan bé que semblava d'un mecanisme perfecte. En la llarga monotonia del viatge, aquest moviment, com les truites tan fabulosament grogues –truites que semblaven d'ous de canari– que es venien dins d'un llonguet a l'estació de l'Empalme, eren dues autèntiques sorpreses. A l'hivern, ja fosc, hi havia de vegades, en les arbredes, la lluna plena, a terra els bassals de les últimes pluges eren tan envaïdors que donaven al país un aspecte lacustre. Sobre les aigües melangioses i lívides, tocadés per la lluna, els arbres descarants, linals, es mantenien en un ordre perfecte. Era un paisatge irreal, que semblava somiat, lleugerament sinistre, però d'una tendresa estranya –probablement la tendresa tan fina del paisatge de la comarca de la Selva.»⁸

Aquest text, amb molt pocs retocs entrà en la versió definitiva del *Viatge a la Catalunya Vella* (OC 9, 1968), que Pla havia ja editat el 1934 (*Viatge a Catalunya*, Biblioteca Cat. d'Autors Independents) i que reedità en part el 1942 en castellà a Destino, el 1946 en català i el 1956 a la Selecta (*De l'Empordanet a Barcelona*, encara sense aquest fragment). La necessitat d'arribar a un nombre determinat de pàgines els volums de

7. OC 1, p. 335-336. Faig constar que el mot «repiqueteig» no apareix en els diccionaris catalans, com tampoc no hi

són «repiquetejar» ni cap altre mot de la família, d'arrel castellana.

8. OC 1, p. 692-693.

l'OC de Destino ¿pot haver estat la causa d'aquesta transposició? És possible. Pla sembla haver volgut conjurar aquesta interpretació quan hi afirma: «En el curs de la meua vida les arbredes han estat un element imaginatiu d'alguna vitalitat, que no ha sortit, però, de la fantasmagoria passiva i llunyana. És, fins i tot, possible que en els anys de la meua primera joventut escrivís algun paper sobre aquestes fantasies. Però, on són aquests papers? Potser perquè són tan elegants, d'una elegància tan inusitada, les arbredes han estat, en el meu esperit, un element d'inconsistència molt accentuat.»⁹

La finesa del paisatge selvatà

La Selva desvetlla sempre en Pla, empordanès, una sensació de finesa i un atractiu gran, que no l'abandonarà en tota la vida: la Selva és per a ell un lloc per viure-hi. Tots els selvatans hi estem d'acord.

En el *Viatge a Catalunya* (1934, p. 112-113) ja apareix aquesta idea:

«De vegades, les suredes s'obren i deixen veure uns camp, un goret, un pla de conreus. Aquestes aparicions tenen una dolcesa fina i a la Selva són singulars fins a un grau indicible. (...) Cada vegada que travesso el país penso en la vida que faria a Llagostera si pogués residir-hi...»

Serien innumbrables els fragments planians en què la Selva és exalçada com a espai de bellesa, de finor i de dolcesa. No cal dir que en parla en la *Guia de Catalunya* (1961; OC 30), però també a *Girona, un llibre de records* (OC 3 [Primera volada]). Fer un estudi genèsic d'aquests textos i trobar el desllorigador de les relacions que hi ha entre ells duria molta feina i algun dia caldrà posar-s'hi, així com anar fent la contrastació de les edicions i veure què hi treu i què hi posa. És un camp molt interessant i vastíssim.

En l'edició definitiva del *Viatge a la Catalunya Vella* (OC 9, p. 94), Pla afegí un paràgraf inicial al capítol de *La Selva*, que resulta una de les seves sentències: «M'agrada de viatjar per aquesta comarca, perquè és una de les més fines del país». I encara en els seus dietaris posteriors, dels anys seixanta reapareix la idea constant, bé que ara Pla anava i venia de Barcelona a Llofriu rellogat en el cotxe d'algú. En tots els

9. OC 9, p. 174-175. Pla es referma ací en la seva idea que les arbredes són tan elegants perquè, a més, produeixen

un rendiment, «els paisatges més bells són els més útils» (p. 173).

■ ■ ■ ■ ■ ■

viatges, gairebé, esmenta el paisatge de la Selva, encara que sigui telegràficament. Vegem-ne un exemple entre moltíssims: «Amb el cotxet hem fet un excel·lent viatge... Tarda magnífica. Bellesa finíssima del paisatge de la Selva.» I no solament en parla de passada, sinó que el defensa: «Parlo llargament amb el doctor, que ha passat la tarda al Vallès, i assegura que el paisatge del Vallès és finíssim. Prou que ho és, dintre un cert decandiment. La Selva, amb molts més arbres, encara ho és més» (OC 26 [Notes per a Sílvial], p. 275, 276).

En definitiva, doncs, potser els elogis més complets i fermes del nostre paisatge ens vénen d'aquest empordanès. I en l'obra que ens ha deixat hi són molt primerencs i provenen d'impressions de joventut lligades a un paisatge peculiar, que sovint ens passa desapercebut o no ens interessa prou per a protegir-lo, i a un fet, el viatge en tren, que després de ser quelcom habitualíssim, ha tornat a tenir un dring d'aventura per als nostres infants, que han nascut amb cotxes a casa. La millor manera de recordar Pla serà, doncs, estimulats per aquests tastos, llegir-lo novament i capbussar-nos-hi per primer cop. El resultat és molt agraït.

